

TÜRKİYE EKONOMİK VE KÜLTÜREL DAYANIŞMA VAKFI

İSLÂMÎ ARAŞTIRMALAR

Journal of Islamic Research

مجلة البحوث الإسلامية

İSLÂM ve İKTİSAT I

Cilt / Vol. : 16 • Sayı / No : 4 • 2003

SORUŞTURMA

Ömer AÇIKGÖZ*

Ömer ÇAHA**

Mehmet KARAGÜL***

Ahmet TABAKOĞLU****

1. Ömer AÇIKGÖZ: *Birey, toplum ve çevre ile olan ilişkisinden dolayı sınırsız sermaye birikimi" ve "sermayenin tekelleşmesi"olgusunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Ayrıca tüketim kalıplarının oluşumunda "sermayenin özgürlüğü" sınırsız mıdır?*

Ahmet TABAKOĞLU: İnsanlar toplum halinde yaşadıkları zaman sermaye birikimi ortaya çıkar. Bu birikim toplumun çıkarlarıyla uzlaşmayabilir. Bütün tekelleşmeler toplumun aleyhine olmayabilir. Çünkü tekellerin ürün farklılaşmasından kaynaklandığını biliyoruz. Ancak tekelleşme, fiyatlarda toplum aleyhine artışa yol açarsa engellenmelidir. Tüketim kalıplarının oluşumunda "sermayenin özgürlüğü" sorunu kültürel bir sorundur. Kapitalist sistem üretim-ihtiyac-üretim uygulamasına dayandığı için sermaye özgürdür ve tüketim kalıplarını belirler.

Mehmet KARAGÜL: Şüphesiz iktisadi büyüme ve kalkınmada, ekonomik anlamda bireye tanınan özgürlüklerin önemli bir rolü bulunmaktadır. Bu çerçevede, bireyin sermaye birikimi konusunda sahip olduğu haklar temel kriterlerdendir. Ancak söz konusu özgürlüğün doğurduğu sermaye birikiminin, rekabetçi ekonomik sistemi zedeleyebilecek, diğer bir ifade ile kendisini doğuran liberal sistemi ortadan kaldıracabilecek tarzda kontrol dışına çıkması da bir o kadar sakıncalıdır. Bu manada, sermayenin oluşumunda ve hareketlerinde sınırsız bir özgürlükten bahsedilemez.

2. Ö. AÇIKGÖZ: *Dünya Gayri Safi Hasılasının dağılımı ve insanlığın sahip olduğu iktisadi ve teknolojik gelişme düzeyi dikkate alındığında, arz ve talep ekonomilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?*

A. TABAKOĞLU: Arz ve talep yönlendirmelere bağlı olarak sonuç verir. Belli mal ve hizmetlerinin arz ve/veya taleplerinin desteklenmesi gibi. Günümüzde bu destekler sermayenin ihtiyaçlarına

göre belirleniyor. Sonuç adil olmayan dağılımdır. "Gelişmişler"le "Az gelişmişler" arasındaki fark giderek büyümektedir. Günümüz dünyası yetersiz beslenmeden ölenlerle aşırı beslenmeden ölenlerin birarada bulunduğu bir dünyadır.

M. KARAGÜL: Malthus'un öngördüğü nüfus artışından kaynaklanan besin yetersizliğine bağlı açlık, şimdiye kadar gerçekleşmemekle birlikte, paylaşımdaki adaletsizlikten dolayı bugün itibarıyla dünya nüfusunun dörtte biri, yani bir buçuk milyar insan açlık sınırında yaşamaktadır. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulanan yanlış ekonomi politikaları ile ilgili ülkelerin giderek daha da fakirleşmelerine yol açmaktadır. Çünkü Türkiye de dahil bu ülkelerde hep *talep ekonomisi* uygulanmakta, böylelikle ülke kaynakları her geçen gün biraz daha üretim sürecinden değişik nedenlerle uzaklaştırılmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla bir an önce talep yönetimini dikkate alan politikaları bırakıp, yeni teknolojilerle desteklenen üretime öncelik veren *arz yanlı ekonomi politikalarına* ağırlık verilmelidir. Ancak teknoloji politikasında ithal teknolojiyi kullanma yerine yerli teknolojiyi kullanmak asıl hedef olmalıdır.

3. Ö. AÇIKGÖZ: *"Küreselleşmeyi" iktisadi, sosyal ve siyasi bir meta olarak değerlendirirsek, oluşan veya oluşacak piyasaları nasıl değerlendiriyorsunuz?*

A. TABAKOĞLU: Küreselleşme bir tek süper gücün isteklerinin evrensel boyut kazanması ise dünya ekonomisi de tamamen bu süper gücün isteklerinin yürüngesine girecektir.

4. Ö. AÇIKGÖZ: *Modernite, iktisadi refah düzeyi düşük halklar için, sosyal değerler alanında çatışmayı tahrik etmiş, toplumsal exerji (verimsizlik, enerji kaybı) meydana getirmiş, gelişmiş toplumlarda ise bir sinerji oluşturmuş ve iktisadi refah seviyelerinin aşırı yükselmesine neden olmuştur. Exerji ve sinerji kavramları kapsamında iktisadi sorunları olan toplumlar için moderniteyi nasıl değerlendiriyor-*

* Dr., Kırıkkale Üniversitesi

** Prof.Dr., Fatih Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü

*** Yrd.Doç.Dr., A.K. Üniversitesi, İ.İ.B.Fakültesi İktisat Bölümü

**** Prof.Dr., Marmara Üniversitesi İ.İ.B.Fakültesi İktisat Bölümü

sunuz?

Ömer ÇAHA: Tespitiniz ana hatlarıyla doğru. Modernleşme yönündeki hızlı değişimler az gelişmiş toplumlarda geleneksel değerlerle çatışmaya girince toplumun ve sistemin enerjisinin önemli bir kısmı ne yazık ki bu alandaki çatışmaya gitmektedir. Ancak buradan hareketle modernleşme yönündeki değişimleri her halükarda negatif olarak değerlendirmemek gerekir. Tersinden bakıldığında geleneksel toplumların genel olarak geri kalan toplumlar olduğu da bir realite. Modernleşme düzeyinin artışına paralel olarak toplumların iktisadi düzeylerinde de bir artış söz konusu olmaktadır. Bugün gelişmekte olan ülkeleri genel olarak bu kategoride değerlendirmek mümkün. Modernleşmenin iktisadi gelişmeyle bağlantısı çerçevesinde iki temel değerın önemli olduğunu düşünüyorum. Bunlardan biri serbest piyasa ekonomisi, bir diğeri ise demokratikleşme düzeyidir. Toplumların iktisadi kalkınmasında iktisadi ve siyasi modernleşmenin bu iki değerinin önemi oldukça büyüktür. Ancak ekonomik kalkınma tek başına bunlarla da gerçekleşmiyor. Toplumsal ve siyasal kültür, toplumsal motivasyon, iş ahlakı, sekülerleşme düzeyi gibi değerler de iktisadi kalkınmada rol oynayan faktörlerdir. Modernleşmenin ekonomik boyutu olan piyasa ekonomisi aslında bu değerlerin daha rekabetçi, daha hakkaniyetçi, dolayısıyla daha ahlakçı bir boyut kazanmasını sağlıyor. Bu bakımdan ekonomik kalkınma ve gelişme için modernleşmeden hiçbir şekilde ödün verilmemesi gerektiği kanaatindeyim.

M. KARAGÜL: Bu konuda öncelikle modernite olarak tanımlanan olguyu iyi analiz etmek gerekmektedir. Moderniteyi, kalkınmış toplumların gelişim sürecinin sonunda ulaştığı, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları olan ve kendi sosyal dinamiklerinin ürünü olan yeni bir hayat tarzı şeklinde tanımlayabiliriz. Dolayısıyla az gelişmiş toplumlara, kendi sosyal gerçekleriyle pek fazla uymayan bir yaşam biçiminin modernite adı altında dayatılması o toplumlar üzerinde bir çatışmaya neden olması son derece normaldir. Çünkü modernite gelişmiş toplumlar için bir neden olmaktan ziyade bir sonuçtur. Bu nedenle, az gelişmiş toplumlara: *gelişmiş toplumların mevcut durumu budur; gelişmek istiyorsanız sen de böyle olmak zorundasın, şeklindeki bir yaklaşımda bulunulması son derece yanlıştır. Çünkü bu uygulama, her şeyden önce sosyal bilimlerin evrensel ve genel geçer ilkelere uzak olduğu gerçeğine ters düşmektedir. Dolayısıyla bu tür uygulamalar, az gelişmiş toplumların kalkındırmalarına katkı sağlamadığı gibi, toplum kesimleri arasında meydana getirdiği çatışmalarla da mevcut durumun daha da kötüleşmesine neden olmaktadır. Çünkü bahsedilen yaklaşımlar, ilgili toplumdaki yönetici-*

lerle yönetilenler arasındaki güveni önemli ölçüde zedelemekte ve böylelikle *sosyal sermayeyi* ortadan kaldırarak, birbirine güvenmeyen ve birbiriyile çatışan bir toplum ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla söz konusu dayatmaların ilgili ülkelerde exeriye neden olması kaçınılmazdır.

A. TABAKOĞLU: Modernite bir yönüyle gelişme sürecine girmek, başka bir ifadeyle sömürülmeye hazır hale gelmektir. Yani batılılaşma, kapitalistleşme, kalkınma, modernleşme aşağı-yukarı aynı anlamlara gelir. Bu süreç ise ileri kapitalist ekonominin çevresi olmak demektir.

5. Ö. AÇIKGÖZ: *İktisadi ve sosyal kalkınmada "bilim, estetik ve ahlak" kavramlarının yerini ve etkinliğini nasıl tanımlıyorsunuz?*

Ö. ÇAHA: İktisadi kalkınmada bilim ve ahlakın etkinliği ve önemi hiçbir şekilde yadsınamaz. Bu ikisini bir kategoride, estetiği ise farklı bir kategoride değerlendirmek gerekir. Estetik daha çok kültürel kalıplar ve tüketim alışkanlıklarını ilgilendiren bir kavramdır. Bu yöndeki gelişimin ve artının ekonominin tüketim tarafı bakımında pozitif bir değer taşır. Dolayısıyla estetiğin ekonomik ve sosyal kalkınmaya dolaylı bir katkı sağladığını söylemek mümkün. Oysa bilim ve ahlakın hem ekonomik, hem de sosyal kalkınmayla doğrusal bir ilişkisi vardır. Bilim, bugün gelişmiş olan toplumlarda salt bir teorik bilgi birikimi olarak karşımızda durmuyor. Bilim aynı zamanda pratik bilgi, sistem, yöntem, teknoloji ve pratik çözüm gibi alanlarda önemli katkılar sağlıyor. Bilimin sağladığı pratik yarardan en fazla yararlanan toplumlar bugün dünyada daha fazla gelişen toplumlardır. Ahlakın toplumsal ve ekonomik kalkınmaya katkısı en az bilim kadar önemlidir. Özellikle iş ahlakı ekonomiyeye önemli bir pozitif değer olarak yansımaktadır. Dürüstlük, güvenilirlik, kaliteli üretim, standartlara uyumluluk, müşteri memnuniyeti, sorumluluk duygusu, iş disiplini gibi ahlaki değerler ekonomiyeye pozitif değerler olarak yansır. Mesela dürüstlük ve güvenilirlik konusunda başarı gösteremeyen toplumların sermaye ve yatırım açısından başarılı bir performans ortaya koyamadıkları bilinmektedir. Bugün dünyada dolaşmakta olan küresel sermaye bu tür değerler konusunda başarılı sınav veremeyen toplumlardan uzak durmaktadır. Yolsuzluk, rüşvet, adam kayırmacılık, dolandırıcılık, tekelleşme gibi değerlerin gayri ahlaki değerler olduğunu unutmamalıyız. Bu değerlere sahip toplumlarınsa birer sermaye cehennemi olduğunu bilmeliyiz. Dolayısıyla ahlaki değerlerin sosyal ve ekonomik kalkınmaya belki de bilimsel değerlerden daha fazla bir katkıya sahip olduğunu söyleyebiliriz.

A. TABAKOĞLU: Kalkınma sürecinde bu kavramlar ehilileşecektir. Yani geleneksel anlamları

değişecektir.

6. Ö. AÇIKGÖZ: *Gelişmekte olan ekonomilerde paranın satınalma gücündeki istikrarsızlığın temel nedenleri sizce neler olabilir?*

A. TABAKOĞLU: "Gelişmekte olan ülkeler" kendi paralarına da sahip değillerdir. İstikrarsızlığın temel nedeni budur.

7. Ö. AÇIKGÖZ: *Gelir dağılımının bozuk, fakirliğin yaygın olduğu ülkeler için, bir iktisatçı olarak önerileriniz nelerdir?*

A. TABAKOĞLU: Öncelikle gelenekle irtibat kurup zihni temizlenme sürecine girmek gerekir.

M. KARAGÜL: Az gelişmiş toplumların bize göre en önemli zafiyeti, kendi iç dinamiklerini yeterince kullanamamalarıdır. Az gelişmiş toplumların sahip olduğu coğrafi imkanlara kıyasla gelişmiş toplumların ellerinde çok daha az ekonomik kaynak bulunmaktadır. Buna rağmen az gelişmiş toplumların gelişememeleri "mirasyedi" çocuğun hikayesine benzemektedir. Söz konusu çarpıklık az gelişmiş toplumları rehavete iterken, gelişmiş toplumları da daha sıkı çalışmaya itmektedir. Bu nedenle, az gelişmiş toplumların bir an önce kendi beşeri, sosyal ve coğrafi imkanlarını harekete geçirmeleri zorunludur. Bunun için öncelikle ilgili toplumlardaki insani kaliteyi ve güven ortamını arttırmaya yönelik politikalara öncelik vermelidirler.

8. Ö. AÇIKGÖZ: *Refah düzeyi yüksek toplumlardaki "Ekonomik Adam" sizce mutlu mudur?*

Ö. ÇAHA: Bu soru, uzun antropolojik ve sosyolojik incelemeler gerektiren bir konu. Durkheim'in sosyolojik açıdan son derece önemli eseri olan İntihar adlı çalışmaya bakıldığında refah düzeyi gelişmiş olan Protestan ülkelerdeki insanların daha fazla intihar ettikleri sonucuna varmak mümkün. Buradan kaba bir yaklaşımla bu tür ülkelerde mutsuz insan sayısının daha fazla olduğu gibi bir sonuca ulaşılabilir. Ancak bu, toplumun geneli hakkında bize fazla bir bilgi vermez. Geleneksel toplumlarda da bazı durumlarda, ya da toplumların kriz zamanlarında intiharin yaygın bir olgu olduğu bilinmektedir. Fizyolojik ihtiyaçları insanın ihtiyaç sıralamasının başına yerleştiren Maslow'un ihtiyaç sıralamasına baktığımızda refah düzeyi gelişmiş olan toplumların daha fazla mutlu insan ürettiği sonucuna varmak mümkün. Ben şahsen bu konuda kısmi değil, genel bir değerlendirme yapmaktan yanayım. Refah düzeyi toplumun genelinde sadece fizyolojik ihtiyaçların giderilmesine katkıda bulunmuyor, aynı zamanda manevi değerlerin tatminini sağlayıcı ortamların da oluşmasına katkıda bulunuyor. Refah toplumlarında ortaya çıkan boş zaman imkanının beraberinde getirdiği muazzam bir gönüllü kuruluş

furyasının gelişimi söz konusu olmuştur. Bu tür toplumlarda yaşayan bireyler gönüllü kuruluşlar aracılığıyla manevi tatmin sağlayacak nitelikte faaliyetlere eğilmekteyiz. Bunları göz önünde bulundurarak bir sonuca gidecek olursak refah toplumunun insan mutluluğunu sağlayacağı imkanları daha fazla mümkün kıldığını söyleyebiliriz.

M. KARAGÜL: Bu konuda yapılan sosyal araştırmalara göre, böyle bir genelleme yapmak mümkün olmadığı gibi aksi yönde bulgularla da karşılaşmaktadır. Dolayısıyla maddi anlamda her türlü ihtiyacı karşılanan "Ekonomik Adamın" mutlu olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Bu anlamda maddi imkan ile mutluluğun birebir ilişkili olmadığını görülmektedir. Zira, mutlu olabilmek için sadece her türlü maddi ihtiyacın karşılanması yeterli olmamaktadır. Hatta, bu durum insanları amaç ve beklentilerden uzaklaştırdığı için tatminsizliğe yönelmekte ve ardından da psikolojik ve sosyal travmalarla karşılaşmaktadır.

A. TABAKOĞLU: Mutluluk izafi bir kavramdır. Eğer böyle toplumların çok sayıda afyonu varsa "mutluluk" da var demektir.

9. Ö. AÇIKGÖZ: *Ahlaki ve dini değerlerin yoğun olduğu toplumların büyüme ve kalkınma trendleri nispeten yavaş bir seyir izlemektedir. "İslam İktisadi" kendi problem alanlarıyla birlikte bu toplumlar için bir katkı sağlayabilir mi?*

Ö. ÇAHA: Dünyadaki toplumların kalkınma ve büyüme trendlerine baktığımızda bu tespitin doğru olduğunu söylemek mümkün değildir. Özellikle Amerikan örneği bu tezi cürüten bir örnektir. Amerika, yapılan sosyolojik araştırmalara göre dini değerlerin en yüksek olduğu gelişmiş ülkeler kategorisinde yer alan bir toplumdur. Avrupa'daki ülkelerin aksine, Amerika'da dindarlık değeri son derece yüksektir. Düzenli olarak kilise müdavimliği ile Tanrı inancı diğer gelişmiş ülkelerle kıyaslanamayacak kadar yüksektir. Dini değerler burada hem politik hem de ekonomik anlamda çok önemli bir motivasyon kaynağı oluşturmaktadır. Amerikan nüfusunun önemli bir kısmı Amerikalı olmayı "dünyayı aydınlatma" misyonu ile özdeşleştiren bir kültüre kavuşmuş durumdadır. Bunun da arka planında puriten dini anlayışın yattığını söylemek mümkündür. Yine Amerika'yı iki yüz yıl kadar, toplumların tarihi içinde fazla uzun olmayan bir süre içinde bugün Avrupa'nın tümünden daha güçlü hale getiren şey onun sahip olduğu ahlakîyat olduğu söylenebilir. Özgürlük değeri ahlaksızlık değil, aksine ahlaklılık üretir. Özgürlük değerinin yansıdığı toplumsal ve siyasal zeminlerde yaşayan insanlar daha tutarlı, daha güvenli, kısaca daha sahil bir şahsiyet geliştirebiliyorlar. Kısaca Amerika'yı bugünkü konumuna getiren iki üç temel değer "dini inanc".

"özgürlük" ve "iş etiği" olduğu söylenebilir. Bu tespiti yaptıktan sonra İslam iktisadının bu toplumlar için bir katkı yapıp yapamayacağı konusu üzerinde durabiliriz. Benim şahsi kanaatim İslam toplumları ve adına İslam iktisadı dediğimiz şeyin kendisi dünya kadar problemle örtülü bir dünyadır. Bu dünyanın bırakın modern dünyanın sorunlarına çözüm getirmesini, kendi sorunlarını bile çözebilecek mecalde değildir. Ne yazık ki İslam toplumlarının genel olarak ahlaki anlamda başarılı bir sınav verebileceklerini söylemek çok zor.

M. KARAGÜL: Ahlaki ve dini değerlerin yoğun yaşadığı toplumların az gelişmiş olduğu yönündeki bir genelleme bizim için doğru bir yere ulaştırmaz. Sunu öncelikle belirtelim: az gelişmiş toplumlar çok ahlaki da gelişmiş toplumlar ahlaksız mıdır? Hayır. Hatta tam tersi bir durum geçerlidir. Özellikle iş ahlakı ile sosyal sorumluluk ve bilinçlenme konusunda, gelişmiş toplumlar az gelişmiş toplumlara kıyasla çok daha duyarlılardır. Zaten başarılarının altındaki en önemli faktörlerden birisi de budur. Diğer taraftan, din ve iktisadi gelişme arasındaki ilişkide, genel olarak baktığımızda bugün itibarıyla İslam ülkelerinin az gelişmiş toplumlardan oluştuğu gerçeğiyle karşılaşmaktayız. Böylesi basit bir bakış ile İslam'ın iktisadi gelişmeyi duraksattığı şeklinde bir yargıya varmak çok tutarlı olmayacaktır. Çünkü bunu söylediğimiz vakit, yaklaşık üç yüz yıl öncesine kadar Müslüman toplumların sahip olduğu ekonomik gelişmişlik seviyesinin izahı mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla ilgili toplumların içinde bulunduğu durumun izahı için başka açıklamalara ihtiyaç vardır. Bunlardan ilki: devresel döngü sürecidir. Bu görüşe göre toplumların hayatında iniş ve çıkışlar kaçınılmazdır. Dolayısıyla İslam ülkeleri şimdilerde inişleri yaşamaktadır. İkincisi: İslam dininin algılanmasından ve yorumlanmasından kaynaklanan etkilerdir. Müslüman toplumların iktisadi anlamda dönemlerinin en iyileri olduğu sırada, eş anlı olarak: felsefede, bilimde, kültürde ve dinin yorumlanmasında da son derece ileri seviyelerde bulunuyorlardı. Ancak son yıllarda ilgili toplumlarda her şeyden önce din dahil hiçbir konuda düşünce üretilmediğini görmekteyiz. Üçüncüsü: Müslüman toplumların sahip olduğu yer altı ve yer üstü zenginlikler kendilerinin rehavete kapılmasına ve dolayısıyla çalışmadan zengin olurken, gelişmemelerine neden olmuştur. Söz konusu olumsuzluklar, Müslüman toplumların içinde bulunduğu açmazı açıklamakta önemli bir yere sahiptirler. Dolayısıyla ilgili toplumların tekrar gelişim sürecine girebilmeleri için bir an önce: Neden? Nasıl? türünde sorularla hayata dair her şeyi sorgulayarak düşünce üretme aşamasını yakalamalıdır.

A. TABAKOĞLU: "Büyüme ve kalkınma" eğer kapitalistleşme demek ise bundan daha tabii bir

sonuç olamaz. İslam iktisadı, İslam kapitalizmi anlamına büründükçe "katkı" elbette sağlanabilir.

10. Ö. AÇIKGÖZ: *Sizce yeryüzünde zenginlik "sıfır toplamlı bir oyun" mudur? Birinin zenginliği ötekiniin yoksulluğu pahasına olmak zorunda mıdır? Zenginliği yaratan yalnızca sömürü müdür?*

M. KARAGÜL: Hayır değildir. Eğer öyle olsaydı, İktisadi gelişmeden ve verimlilik artışından söz etmek mümkün olmazdı. Bir ekonomi için, bahsedilen *sıfır toplamı* bir hal: yani bir kişinin gelir artışının tek yolu, diğer bir başkasının gelir kaybı olduğu durum, Pareto *optimumu*dur. Dünya henüz böyle bir seviyeye gelmemiştir. Yani bir başkasının gelirini azaltmadan diğer biri gelirini artırabilir. Ancak bu yol için biraz meşakkatli tarafını oluşturmaktadır. Bu arada bir gerçeği vurgulamak gerekmektedir: gelişmiş toplumlar yukarıda belirttiğimiz gibi az gelişmiş toplumlar kadar zengin doğal kaynaklara sahip olmadıklarından ekonomik gelişmelerini sürdürebilmek için az gelişmiş toplumların kaynaklarını sömürmektedirler. Bu sömürü işi bazen doğrudan işgal yöntemiyle olduğu gibi bazen de kendi çıkarlarına uygun çalışacak *kukla* idarecileri iş başında tutarak bu süreci sürdürmektedirler.

A. TABAKOĞLU: Zenginlik sosyal bir olaydır. Mal üreten ve satan zenginleşir. Bu malı satın alanın da refahı artar. Yani bu çerçevede sıfır toplamdan bahsedebiliriz. Ancak malı (mesela silahı) satın alma özgürlüğü yoksa refahtan değil sömürüden bahsetmeliyiz.

11. Ö. AÇIKGÖZ: *Sermaye biriktirip servet yaratmak, para kazanmak amacıyla iktisadi faaliyette bulunmak, kısaca zenginliği amaçlamak kötü bir şey midir?*

M. KARAGÜL: Hayır, böyle bir şeyi düşünmek bile doğru değil. Çünkü iktisadi faaliyetler insanın bu dünyadaki olmazsa olmaz olan en önemli uğraşlardır. Çünkü, yaşayabilmek için yemeye, içmeye, barınmaya, gezmeye, eğlenmeye ihtiyacımız var. Bunları karşılamanın tek yolu ise iktisadi faaliyetlerdir. Bütün bu ihtiyaçların belli bir sınırı olduğundan zenginliğin de belli bir sınırı olmalıdır gibi bir düşünce akla gelebilir. Ancak bu yaklaşım doğru olmaz: Daha çok zengin olmalıyız: Çünkü bu günkü dünya şartlarında ayakta kalabilmek için her zamankinden daha fazla güçlü olmaya ihtiyacımız var. Bunun tek yolu yine ekonomik faaliyetler ve dolayısıyla zengin olmaktır.

A. TABAKOĞLU: Zenginliğin sosyal bir olay olduğunu hatırlarsak zenginleşmeye niyet edenlerin bunun sonuçlarını talep edenlerle yani toplumla paylaşmaya hazır olmaları gerekir. Yoksa zenginliği amaçlamak "kötü" bir şey olur.